

Mirjana Gross: traganje za novim putevima povijesnog mišljenja

Želim prije svega reći da mi je čast što sam mogla uzeti udjela u današnjoj proslavi. Nisam samo počašćena nego i vrlo radosna što u ovoj svečanoj prilici mogu iskazati svoje poštovanje, pa i prijateljstvo prema profesorici Mirjani Gross.

Zanimanje M. Gross za metodologiju povijesti počelo je već 50-ih godina, a potaknulo ga je oduševljenje tada avangardnim dostignućima francuske socijalne historije okupljene oko časopisa “Annales”. Stari interes za političke događaje zamijenjen je interesom za društvene strukture i procese, što je rezultiralo velikim i vrlo utjecajnim metodološkim promjenama u svjetskoj historiografiji. Već nakon prvih susreta s “novom” povijesti koja je odbacila tradicionalnu političku povijest “velikih muževa” Mirjana Gross se okrenula istraživanju društvenih i antropoloških tema, a paralelno s time, tijekom nastavila je razmišljati o teoriji i postupcima vlastite discipline.

Trajno zanimanje profesorice Mirjane Gross za teoretske probleme povijesne discipline urodilo je ustrajnim radom tijekom više od 3 desetljeća, radom čija svrha nije bila samo osobna intelektualna znatiželja i potreba za teoretskim utemeljenjem vlastitog rada, nego prije svega želja da potakne hrvatske povjesničare na, kako sama kaže, “razmišljanje o vlastitom radu i na eventualna nadahnuća u traženju novih putova kako bi se postigla europska znanstvena razina”. Čvrsto uvjerenje da se posao povjesničara ne može svesti na antikvarnu praksu, već mora biti utemeljen u teoriji, profesorica Gross poduprla je upornim nastojanjem da sustavno prenese obavijesti o povijesnoj metodologiji u svijetu. Ne treba zaboraviti da je na početku takav zadatak izgledao kao sizifovski posao, jer je u hrvatskoj historiografiji i sama riječ metodologija povijesti gotovo bila nepoznanica – u dobrom dijelu historiografije postojala je čudna sklonost zatvaranju i osjećaj samodostatnosti. Zbog toga su radovi M. Gross izazivali nemali otpor i kritike jednako tradicionalnih povjesničara kao i dogmatskih marksista. Jedni su historiografiju vidjeli kao neku vrstu sakupljačke ili detektivske discipline koja bi se prije svega trebala usredotočiti na politička pitanja, dok su drugi napadali te “novotarije” iz ideoloških razloga, a isto tako i s pozicija tradicionalne marksističke metodologije koja je davala prednost tzv. bazi nad nadgradnjom, pa su joj nove ideje socijalne povijesti i povijesti mentaliteta bile odiozne.

No, bez obzira na teškoće, Mirjana Gross je uporno probijala led. Njezini legendarni odlasci u Beč i druge europske i svjetske centre, gdje je temeljito iščitavala najnoviju teoretsku literaturu, skratili su put mnogim hrvatskim povjesničarima i dali im mnogo više

teoretsko ishodište nego što bi u tom trenutku sami mogli postići. Njezini su radovi otvorili vrata novim pogledima i ubrzali metodološke promjene u hrvatskoj historiografiji. Nove informacije, te vlastite spoznaje i ideje o historiografiji i metodologiji povijesti, M. Gross je pretočila u brojne tekstove: tu su dvije knjige i niz članaka.

Prva metodološka knjiga profesorice Mirjane Gross bila je “Historijska znanost”, prvi puta objavljena 1976, a drugi puta 1980. godine. Ta je knjiga u svoje vrijeme bila jedan od rijetkih ne hrvatskih, nego europskih, pa i svjetskih pokušaja da se unutar jednih korica obuhvati cjelokupna povijest historiografije i sva osnovna pitanja metodologije povijesti. Služila je kao udžbenik za studente, ali i kao putokaz već djelatnim povjesničarima koji su htjeli naći svoje mjesto u različitim metodološkim usmjerenjima.

“Suvremena historiografija”, objavljena 1996, donosi velike sadržajne i konceptijske novosti u odnosu na prvu knjigu. Složenost metodoloških previranja u povijesnoj disciplini odrazila se i na koncepciju toga djela. Tijekom dvadesetak godina koje dijele ove dvije knjige, ono što je bilo novo postalo je tradicionalno, a ono što se nekad smatralo tradicionalnim uskrsnulo je u novom obliku. Pojavili su se brojni novi metodološki pravci koji su djelovali istodobno, pretapajući se ili potirući. Literatura o teoriji povijesti je nabujala, a preglednih priručnika i dalje nije bilo. Jasno je, dakle, da je ova knjiga nastala u puno težim uvjetima od prve, no, autorica se ipak prihvatila te teške zadaće, želeći pružiti informacije drugima. Rezultat toga iznimnog truda je opsežni pregled historiografskih i metodoloških usmjerenja od antike do naših dana. Ovako široko koncipirani metodološki priručnik je rijetkost u svijetu, pa ne čudi da se pojavio interes za njega i izvan granica Hrvatske - knjiga je izdana i na njemačkom jeziku, pod naslovom “Von der Antike bis aus Postmoderne”.

Mirjana Gross nikada nije pratila metodološke i teoretske promjene u historiografiji na trendovski način, nego je uvijek razmišljala na višoj razini – o tome koliko neki novi pravac mijenja temelje discipline i pridonosi njezinoj spoznajnoj vrijednosti. Kroz to valja gledati njezin interes za socijalnu povijest i povijest mentaliteta, potom za povijest svakodnevice, odnos mikrohistorije i makrohistorije, te za povijest žena, odnosno spolova. Ni u jednom slučaju M. Gross nije interesiralo puko tematsko proširenje ili još manje pomodno odbacivanje starog, nego traženje putova za određenje i institucionalizaciju novog tipa historiografije i otvaranje novih pogleda na povijest uopće. Njezino shvaćanje znanosti podrazumijeva emancipaciju znanja i znanosti od potreba središta moći, a isto tako i odbacivanje jednostranih i uskih konstrukcija povijesnih kategorija i iskaza. Nasuprot tome postavlja težnju za potpunijim razumijevanjem prošlosti kroz jedinstvo različitih iskustava. Koračajući tim putem, M. Gross se uhvatila ukoštac i s izazovom postmoderne koja je velikom žestinom dovela u pitanje racionalnost povijesnih istraživanja. Htjeli ne htjeli, povjesničari su morali priznati da se modernistička ideja o povijesti kao jedinstvenom i racionalnom procesu pokazala posve pogrešnom procjenom. Zajedno s tim uvjerenjem propali su i stari historiografski oslonci kao što su “dugo trajanje”, demografska kretanja, primat ekonomskih činitelja i slično. Mirjana Gross ostala je suzdržana prema postmodernističkoj radikalnoj prosudbi o ograničenosti ljudske spoznaje značajkama pojedinog diskursa, iz koje proizlazi nemogućnost spoznaje prošle stvarnosti, odnosno nepotrebnost povijesti kao discipline. Ta se suzdržanost pokazala opravdanom, ali ne iz puke potrebe da se obrani teritorij vlastite struke. Uostalom, i sami postmodernisti odrekli su se posljednjih godina radikalnosti svoje kritike i priznali postojanje povijesnih činjenica kao i potrebu za njihovom kritičkom interpretacijom, dakle, priznali su svrhovitost povijesti. Unatoč suzdržanosti, Mirjana Gross nije ostala gluha na pitanja koja povijesti postavlja postmodernistička kritika i uhvatila se s njima u

koštac. Po njezinu mišljenju, kriza discipline ne može se riješiti izmicanjem, naprotiv, smatra da je potrebno revidirati dosadašnja oruđa i metode historijskog istraživanja, s istim ciljem kao i uvijek – potpunijim razumijevanjem ljudskog postojanja u vremenu.

Mirjana Gross nije nikada podlegla zabludi da povijest donosi vječne istine – povijest je nepopravljivo interpretativna i stalno se mijenja, a to znači da je svaka njezina spoznaja privremena. Povjesničarima nije uvijek lako prihvatiti tu činjenicu, jer to znači da moraju priznati da njihovi rezultati zastarijevaju i neprekidno revidirati svoje spoznaje. Prihvatiti to znači odbaciti taštinu, ali znači i pokazati intelektualnu snagu. Naime, stalna novost povijesti može se promatrati kao njezino ograničenje, ali i kao prednost – ona, prije svega, dopušta da povijest kao disciplina uopće postoji, a na osobnoj razini dopušta, čak zahtijeva slobodu. Zbog toga je Mirjana Gross ne trepnuvši okom, mogla odbaciti svoja ranija metodološka uvjerenja i predočiti nova. Njezin je put uvijek bio ono što put povjesničara i mora biti: put spoznaje, a ne ukopavanje u staro, sa svrhom vlastite društvene promocije ili bilo čega što leži izvan struke.

Svakako želim spomenuti još jednu bitku koju je Mirjana Gross vodila na metodološkom planu, a to je borba protiv diletantizma, ideologizacije i upotrebe povijesti. Uvijek je branila “drugotnost” prošlosti, njezinu različitost u odnosu na sadašnjost koju ideološka manipulacija redovito ignorira: ideologizirani pristup bilo kojeg predznaka traži “svoje jučer”, onakvo jučer kakvo odgovara trenutnim interesima, i u tu svrhu manipulira prošlošću i falsificira je. U brojnim svojim radovima Mirjana Gross se obrušavala na takvu zloupotrebu i inzistirala na znanstvenom postupku, kritici i poznavanju izvora i literature, te otvorenoj i argumentiranoj znanstvenoj diskusiji kao brani protiv te “vječne sadašnjosti”. Po njezinu mišljenju, povijesne ocjene pripadaju struci, a današnji politički akteri trebali bi se baviti sadašnjošću i preuzeti odgovornost za nju.

Govoreći o utjecaju Mirjane Gross na metodološko osvješćivanje hrvatske historiografije niti mogu niti želim izbjeći iskustvo moje generacije i moje osobno iskustvo. Valja reći da je naša profesorica bila prava učiteljica naraštajima mladih povjesničara, ne samo kroz svoje radove i predavanja, nego i kroz razgovore u njezinom domu ili u šetnji okolicom Britanskog trga. Nakon što bi pročitala naše prve radove znala bi pohvaliti, ali i žestoko iskrižati umotvorine nadobudne mlade osobe koja je sebe već od prvih stranica htjela vidjeti kao historiografsku i spisateljsku zvijezdu. Takve šetnje, na kojima se razgovaralo o našim radovima, ali i o historiografskim problemima, književnosti, umjetnosti i glazbi, interno smo zvali “peripatetička škola”. U toj smo školi mnogo naučili ne samo o predmetu razgovora nego i o poštovanju i prijateljstvu među generacijama. I kasnije je naša nekadašnja profesorica pratila inicijative svojih mladih kolega i podržavala nas u istraživanju novih smjernica historiografije. Pri tome je podržavala i ona mišljenja i inicijative koje se nisu posve podudarale s njezinim uvjerenjima, jer je uvijek htjela afirmirati stvaralačku slobodu i različitost, dakako, uz poštovanje temeljnih postupaka discipline. Njezino je uvjerenje bilo da izbor različitih historiografskih usmjerenja može uroditi značajnim stvaralačkim priložima. Dvadeseto stoljeće je u tom smislu donijelo vrlo široku ponudu u kojoj svatko može birati, u skladu s vlastitim razmišljanjem o struci – uostalom, historiografija i jest interakcija između pojedinačne interpretacije i diskusije unutar znanstvene zajednice. Jedino ako se i jedno i drugo odvija u uvjetima slobode, možemo stalno preispitivati svoj istraživački postupak i spoznaje i tako ići naprijed.

Na kraju, uzet ću si slobodu i dodati svome izlaganju još jednu osobnu notu: profesorica Mirjana Gross bila mi je i još mi je uzor, ne samo po svojim znanstvenim dostignućima, širini i poznavanju stvari nego, možda i najviše, po jednoj osobini koja je osobito resi, a to

je otvorenost prema novom. Obično se događa da ljudi na nekom dijelu svoga životnog puta posustanu, ne mogu više sustizati nova strujanja i tako ostanu nekako generacijski vezani uz određene načine i oblike mišljenja. Mirjani Gross se to nije dogodilo – ona je zadržala korak, uvijek je sačuvala otvorenost, raširene, znatiželjne oči. Vječita novost je nešto što je imanentno našoj struci – ona ne proizvodi okamenjene, jednom zauvijek date istine, nego se uvijek obnavlja, a to znači da se pred nas povjesničare postavlja teški zadatak slobode, trajna dopuna i promjena shvaćanja i interpretacija. Završit ću u post-modernom stilu, u skladu sa zahtjevom da se uz intepretaciju čuje i glas drugoga, rečenicom profesorice Mirjane Gross iz predgovora knjige “Suvremena historiografija”, u kojoj kaže: “Moje je usmjerenje bilo i ostalo da ne valja tapkati na mjestu, jer to nužno izaziva nazadak, nego da treba izići iz zaštićenosti etablirane tvrđave i tražiti nove putove na svježem zraku, uza sav rizik nesigurnosti. Jer, povjesničar nije onaj koji zna nego onaj koji traži.”

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RAD O VI

32-33

ZAGREB 1999.-2000.

Izdavač
Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Za izdavača
Neven Budak

Redakcija
Branka Boban
Neven Budak
Mirjana Gross
Franko Mirošević
Iskra Iveljić
Nikša Stančić
Božena Vranješ-Šoljan

Urednički kolegij
Ivo Goldstein
Marijan Maticka
Mario Strecha

Izvršni urednik
Mario Strecha

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb, Ivana Lučića 3
tel. 385 1/ 6120 150, 6120 158, fax. 385 1/ 6156 879

Časopis izlazi jednom godišnje. Izdavanje časopisa sufinancira
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske
br. 6859/1 od 5. X.1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Ministarstvu znanosti i tehnologije
Republike Hrvatske pod brojem UP-547/2-84-1984.

Naslovna stranica

Iva Makvić

Prijevod sažetaka

Marina Denona-Krsnik (njemački)

Ivo Goldstein (engleski)

Tisak

KRATIS, Vrapčanska 15, Zagreb

Tiskanje završeno u srpnju 2001. godine

Naklada

300 primjeraka

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

UDK 949.75

RADOVI 32-33

/ [uređivački odbor Ivo Goldstein... et al.]. - Zagreb

: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta,
1999.-2000. – 520 str. ; 24 cm

– Summaries.

ISBN 0353-295X